

Egy szobor története

Kallós Ede: Erkel (Gyula)

DÖMÖTÖR JÁNOS

(Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely)

Az emlékműszobrászatnak – ezen belül külön is a portré plasztikának – az egyetemes művészettörténet azok a korszakai kedveztek, melyekben az emberi egyéniség és teljesítményei kellő elismerésben, megbecsülésben részesültek. Érthető tehát a görög-római korban, a reneszánsz idején és – témánkhoz közeledve – a 19. századbeli ezirányú élnék alkotó tevékenység. Mint sok mindenben a magyar képzőművészet e téren is késésben volt: A 19. század második felétől számíthatjuk köztéri emlékműszobrászatunk kezdeteit. Ennek egyik elsői Izsó Miklós 1871-ben Debrecenben felállított Petőfije és az Engel István által alkotott, Budapesten 1877-ben felállított Széchenyi-szobor. A vidéki városok első, „világi” köztéri szobrai ezt követték egy-két évtizeddel. Gyula város az országos emlékmű-szobrászati törekvésekkel egyidőben határozta el Erkel Ferenc, a város nagy szülőtte szobrának felállítását. Mint ez a felállítást célzó előterjesztésből is kiderül, Gyulán már korábban is állt egy portrészobor a Népkertben, mégpedig a kor kiváló magyar szobrászának, Stróbl Alajosnak báró Wenckheim Béláról készített mellportréja. A szobor azonban 1945 után ezeddig ismeretlen helyre került, valószínűleg azért, mert a Wenckheimék a megye legnagyobb földbirtokosai voltak.

A szobor felállítására a millennium körüli nagy felbuzdulás adott indítást. Nem jelenti azonban ez azt, hogy Erkel Ferenc szoborban történő megörökítésének gondolata már korábban ne merült volna fel, csak akkor nem valósult meg. A szülőváros Erkel életében nem tanúsított komolyabb érdeklődést nagy szülőtte életműve és főként annak kellő megbecsülése iránt. Legalábbis erre mutat az a tény, hogy Erkel félévszázados karmesteri működése jubileumának megünneplésére 1888-ban Budapesten indult mozgalomba nem kapcsolódott be. Tette ezt annak ellenére, hogy a helyi sajtó Gyula város részvételét nagyon is indokoltak tartotta.¹ Ezt aényt Kovács István megyei főorvos keserűen kommentálja: „*Midőn a nemzeti ünnepélyességek tárgya és hőse e város szülőtte Erkel Ferenc, e város sehol sincs ...! Nincs ott az országos ünnepélyen ... és nem látja, hogy sajtó tűzhelyén minő láng gyúlt ki egykor, melynek ténye visszasugárzik reá ... minden ami történik egy egyszerű távirati üdvözet, melyet a megyének éppen együtt ülő közgyűlése intéz a jubiléumhoz. E mulasztást pótolni kell!*”²

A mulasztás pótlására emléktáblát javasolt a cikkíró Erkel szülőházára. A gyulai képviselő testület pótolni akarván az elmulasztásokat Erkelt 1888. december 31-én a város díszpolgárává választotta. Egyben azt is elhatározta, hogy a szülőházra emléktáblát helyezzenek, és a józsefvárosi Templom teret Erkel Ferencről nevezték el.³ Sőt díszoklevelet is készítették, és azt 1889. március 2-án megküldték az ünnepeltnek.⁴ (Az emléktáblát azonban csak négy évvel később, Erkel halála után helyezték el kisebb formában és a

¹ Békés, 1888. március 25.

² Békés, 1888. december 23.

³ Békés, 1889. január 6.

⁴ Békés, 1889. március 10.

zeneköltő születésének 100 éves évfordulója alkalmából [1910. november 28.] cserélték ki a ma is láthatóra.)

A szobor gondolata először Erkel halálakor került nagyobb nyilvánosság elé.⁵ A cikkíró, Scherer Benedek⁶ akkor úgy gondolta, hogy szobrot a megyeház előtti téren akkor fűrt ártézi kút felépítményeként lehetne elhelyezni. A Békéscsabán megjelenő Békés megyei Közlöny nem értett egyet a megoldással, „*a jobb ízlés tiltakozik az ellen, hogy Erkel Ferencet kútfelügyelőnek tegyék meg.*”⁷ A Gyulán megjelenő Békés hetilap viszont védte a kútszobor ötletét. Külföldi példákra hivatkozott és durva ráfogásnak tartotta azt, hogy a víz a szobor szájából csorogna ki.⁸ A Békés megyei Közlöny⁹ bevonta a vitába a Budapesti Hírlap akkor komoly tekintélynek örvendő főszerkesztőjét, Rákosi Jenőt is, aki elfogadhatónak találta a kútszobor gondolatát.¹⁰ Végül azonban ez a terv mégsem valósult meg. Gyula város szobor nélküli kiképzéssel készíttette el a kútmencedét.

(Másfél évvel később a sajtó még visszatért a kútszobor tervre, arról tájékoztatva olvasóit, hogy Kaspar Zumbusch,¹¹ az ismert német, de ezidőben már Bécsben tevékenykedő szobrász is helyesnek tartja a kúttal kapcsolatos szobormegoldást.¹² Ilyen előzmények után terjesztette Göndöcs Benedek¹³ gyulai apát és megyebizottsági tag a megyebizottság közgyűlése elé az Erkel szobor felállítására vonatkozó indítványát 1893. szeptember 21-én. Mivel az előterjesztés a kor közéleti gondolkodását tükrözi, és mert indoklása az országos gyűjtési felhívásba is bekerült, ezért teljes terjedelmében közöljük:

⁵ Békés, 1893. augusztus 13.

⁶ Scherer Benedek helytörténész. Született Lippán 1872. május 12-én. Tanítói oklevelet szerzett, és Gyulán telepedett le. 1886-87-ben nyugat-európai tanulmányutat tett. Alapítója és később igazgatója az „Első Gyulai Kötött és Szövött Iparáru Gyár Rt.”-nek. Számos cikket írt a helyi lapokba. (Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XII. 374. o.)

⁷ Békés megyei Közlöny, 1893. augusztus 20.

⁸ Békés, 1893. szeptember 3.

⁹ Békés megyei Közlöny, 1893. augusztus 31.

¹⁰ Rákosi (Krecsner) Jenő. (Acsád, 1842. november 12. – Budapest, 1929. február 8.) A budapesti egyetemen jogot végzett. Publicisztikai tevékenysége mellett több színművet írt. Az erőszakos magyarosítás híve volt. A 30 millió magyart egyesítő magyar impériumért küzdött. Az I. világháború elvesztése után a revizionista mozgalom egyik vezetője lett. (Magyar Életrajzi Lexikon II. 478. o.)

¹¹ Kaspar Zumbusch német szobrász (Herzebrock, 1830. – Rimsting bei Prien, 1915.) Rómában és Münchenben tanult és utóbbi helyen élt 1873-ig (Wagner operák alakjai, II. Miksa nemzeti emlékműve). Új lakhelyén, Bécsben több komoly emlékművet alkotott a századvég akadémikus megoldásaiban (Beethoven, Mária Terézia, Radetzky tábornagy, Albert főherceg emlékművei). (Művészeti Lexikon IV. 787. o.)

¹² Békés, 1895. január 13.

¹³ Göndöcs Benedek (Nagyvárad, 1824. júl. 24. – Gyula, 1894. jan. 4.) Nevelői-gyámi minőségben került a Wenckheim grófkhoz. Beutazta Európát, ennek nyomán számos agrárújítást kezdeményezett. Részt vett a Békés megyei Régészeti és Művelődéstörténeti Egylet alapításában. 1873-tól 1894-ig gyulai plébánosként tevékenykedett. Két alkalommal országgyűlési képviselővé is választották. Nevéhez fűződik a népkert létesítésének (Göndöcs-kertként is emlegették) és benne a pavilon (ma Kohán Múzeum) építésének kezdeményezése. (Magyar Életrajzi Lexikon I. 614. o.)

Tekintetes Megyebizottsági Közgyűlés!

A nemzet nagyjainak emlékezetét megdicsőíteni s érdemeik iránt a hála és kegyelet adóját leróni: a legmagasztosabb hazafias kötelességek egyike s ennek teljesítésében, Békés vármegye közönsége mindenkor bebizonyítja nemes áldozatkészségét.

Kétség sem lehet tehát benne, hogy méginkább fokozott lelkesedéssel fog példát adni kegyelete és áldozatkészségéről, akkor, midőn egy oly szellemi nagyság emlékezetének megörökítéséről, van szó, aki büszkesége volt egész Magyarországnak, de mint legnagyobb szülőtte: mégis legméltóbb büszkesége Békés vármegyének.

Ez a nagy szellem: Erkel Ferencz, a magyar nemzeti zene nagymestere, akit a gondviselés kegyelméből Békés megye székhelye: Gyula városa szült és adott nemzetének, – s aki, midőn az ő lánglelkével, mint a zene művészet magyar nemzeti szellemének úttörő apostola – halhatatlanná tette nevét: ezzel egyszersmind fényt és dicsőséget árasztott szülőtte földére is.

Békés megyének mintegy erkölcsi kötelessége tehát, hogy Erkel Ferencznek emlékét megdicsőítse s a megye legnagyobb fiának szobrot emeljen, amely ország-világnak hirdesse tiszteletünk, hálánk és kegyeletünket, a Bánk bán, Hunyadi László, Szent István, Brankovics, magyar dalművek s az „Isten áldd meg a magyart” nemzeti himnuszunk magasztos dallamának halhatatlan szerzője iránt, akit első sorban Békés vármegye mondhat magáénak.

S mert a nagymesternek Gyula város a szülőtte helye, itt ringott egykor bölcsője, ez volt gyermekéveinek édes otthona s lángszelleme első ébredésének tanújele: azért az emlékezetét hirdető szobrának is természetesen Gyula városában, a megye szívében és székhelyén leend a legméltóbb helye.

Ami magát a szobrot illeti: óhajtandó lenne ugyan, hogy az minél impozánsabb és díszesebb legyen, – de mivel egy monumentális emlékszobor felállítása oly nagy összeget igényelne, hogy annak társadalmi úton való összegyűjtése mai közviszonyaink között egyhamar alig lenne remélhető, így tehát csakis mellszoborról lehet szó, melynek előttünk levő jeles példájául szolgálhat báró Wenckheim Bélának a gyulai népkertben emelt mellszobra. Stróbl Alajos jeles szobrászunk művészi alkotása, mely a nagy hazafi nemes alakját olyan meglepő élethűséggel és minden tekintetben művészi kivitelben ábrázolja; – a bronz mellszobor díszes talapzatáért pedig jutányos áron lehetne Boros-Sebesről szép hamuszínű márványt szerezni és feldolgoztatni.

S miután előre is bizton lehet reményleni, hogy Békésmegye művelt közönsége, erkölcsi testületei és összes társadalmi körei anyagi tehetségükhöz képest, szívesen fognak a megye legnagyobb szülőttének emlékezetét hirdető szoborra adakozni, s Erkel Ferencnek országszerte nagy számmal levő tisztelői sem fogják áldozatkész hozzájárulásukat megtagadni: így tehát a mellszoborra szükséges összeg bizonyára nem sokára össze lesz gyűjtendő, s Erkelnek már a milleniumra, 1896-ra, oly emléket lehet állítani, mely művészi beccsel bírva, megdicsőítse a megye nagy fiát, s tiszteletet és lelkesedést keltve, buzdító például szolgáljon a jövőndöbéli nemzedéknek is.

Míndezeknél fogva bátorkodom teljes tisztelettel indítványozni, s kérem a Tekintetes megyei bizottságot, méltóztassék közgyűlési határozatként kimondani, hogy:

Békés megye közönsége, Erkel Ferencnek, a magyar nemzeti zene halhatatlan mesterének, a megye legnagyobb fiának, szülővárosában: Gyulán, a megye székhelyén, közadakozás útján, művészi beccsel bíró emlékszobrot óhajt emelni, – s ennek megvalósítására a szobor-bizottságot haladéktalanul válassza meg és küldje ki, megbízva a végből, hogy a szoborra való gyűjtést mielőbb kezdje meg, a begyűlő összeget a megyei takaréks-

pénztárban helyezze el, a szobor tervrajzát és költségvetését készíttesse el és működésének eredményéről a megye közgyűlésének időről-időre tegyen kimerítő jelentést.

*Mely indítványom elfogadását kérve és ajánlva, hazafias tisztelettel maradok –
Gyulán 1893. szeptember 21-én*

A tekintetes megyebizottsági közgyűlésnek

alázatos szolgálója

Göndöcs Benedek

apát és lelkész

megyebizottsági tag

A megyei bizottság (mely a mai közgyűlésnek felelt meg) szeptember 27-én elfogadta az Erkel szoborra vonatkozó javaslatot és megalakította az Erkel szobor-bizottságot. Ennek elnökévé a javaslattevő Göndöcs Benedeket, tagjaivá pedig Dr. Fábry Sándor vármegyei főjegyzőt, Terényi Lajos, Keller Imre, Oláh György, Haviár Lajos, Bandhauer György bizottsági tagokat, jegyzőjéül pedig Dr. Szalay Józsefet választották meg.¹⁴

A szobor-bizottság már október hóban felhívást bocsájtott ki, melyben az ország közvéleményéhez fordult, a szoborra történő közadakozás és gyűjtés megindítására.¹⁵ A felhívásban az is megfogalmazásra került, hogy Békés vármegye „*még az adakozók sorában is első kívánt lenni, amidőn egyidejűleg 500 Ft-ot szavazott meg a szoborra a megye pénztárából.*” A gyűjtőíven december 31-ét szabták meg a megajánlott összeg postai utalvánnyal történő elküldésére. Egyben megkeresték a Vallás és Közoktatásügyi Minisztert is az iránt, hogy a szobor költségeihez „*valamely nagyobb adományösszeggel*” járuljon hozzá. A minisztériumi válasz „*a szobor létesítésére vonatkozó intézkedések szabatosabb körülírása hijján*” érdemlegesen nem foglalt állást a kérelem ügyében. Javasolta azonban a pályázat kiírását és hogy Békés megye ezirányban keresse meg az Országos Magyar Képzőművészeti Tanácsot.¹⁶

Alig telt el az országos felhívásban kitűzött határidő, a szobor-bizottság elnöke, Göndöcs Benedek 1894. január 4-én elhalálozott.¹⁷

A szobor-bizottság új elnökévé Dr. Fábry Sándort választották,¹⁸ aki időközben alispáni tisztségbe került.¹⁹ Göndöcs Benedek apát hagyatékából a szobor-bizottság 2.071 forintot vett át, mint az Erkel-szoborra begyűlt adományok összegét.²⁰ A szobor-bizottság következő, Dr. Fábry Sándor elnöklete mellett 1894. április hó 10-én tartott ülésén megállapították, hogy addig 3.438 forint 45 krajcár folyt be a szobor javára mint bevétel, és 141 forint 61 krajcár került kiadásra. Elhatározták a gyűjtés befejezését és egyben azt is, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez fordulnak 1.000 forint és ingyen márvány adományozása iránt. Az Operaházat pedig egy előadás bevételének a szobor javára történő átengedésére keresik meg. Ugyancsak kezdeményezték ezen az ülésen 1 forintos postai megbízás útján az ország zeneértő és zeneszerető közönségének adományozás iránti felkérését.²¹ Április 12-én már el is küldték „szabatosabb körülírással” az újabb kérelmet a

¹⁴ 343/1893. k.gy. (A hivatkozás nélküli iktatószámok a Békés Megyei Levéltárban található.)

¹⁵ VIII. 893/808. fsz.

¹⁶ VKM 3382/1894.

¹⁷ Békés, 1894. január 7.

¹⁸ 2642/1894.

¹⁹ Békés, 1894. május 20.

²⁰ 1948/1894.

²¹ 5269/1894.

Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez, bízva annak „*a szép és nemes dolgok iránt számtalanszor tanúsított lelkesülésében.*”²² A bizalom csak előlegezett volt, mert Eötvös Lőránd Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter augusztus 14-én közli a megye alispánjával: „*Ez idő szerint nem rendelkezem oly alap fölött, amellyel az Erkel Ferenc emlékére a megye által tervezett szobormű létesítését anyagilag is előmozdíthatnám.*” Enyhe vigasztalóként még azt is közli, hogy az Országos Képzőművészeti Tanácsot arra instruálja, hogy legyen a vármegyének a tervek elbírálásában segítségére.²³

Ugyancsak április 12-i dátummal ment el Zichy Gézához, a M. kir. Dalszínház inténdánsához a levél egy operaelőadás tiszta jövedelmének a szobor-alap javára történő átengedése iránt.²⁴ Itt szintén elutasításban részesült a megye kérelme.²⁵ A nemleges választ azonban először félreértésen alapulónak tekintették, kifejtvén, hogy nem új operát kívánnak bemutatni, hanem már betanult, műsoron tartott opera előadása és annak bevétele is megfelel számukra.²⁶

A szobor-bizottság 1894. szeptember 7-én jelentést tett a törvényhatósági bizottságnak, melyben közölte, hogy 3.920 Ft 04 krajcárt tett ki a gyűjtés eredménye, amelyhez még hozzá számítandó Budapest fő- és székváros által megszavazott, de még meg nem érkezett 400 forint is.²⁷ Az Országos Képzőművészeti Tanács megyei megkeresés²⁸ alapján közölte 1895. január 11-én kelt levelében, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter elfoglaltsága miatt húzódott fél éve az érdemleges állásfoglalás kialakítása.

A Képzőművészeti Tanács hozzájárult a pályázat mellőzéséhez és a tehetséges fiatal szobrászt, Kallós Edét ajánlotta a szobor elkészítésére. Továbbiakban pedig a lebonyolításra adott gyakorlati tanácsokat.²⁹ Kallós Ede február 15-i levelében elfogadta a kapott megbízást, jelezte, hogy hamarosan Gyulára utazik a szobor helyének kijelölésére.³⁰ Később (március 30.) Dr. Fábry Sándorhoz írt levelében bejelentette, hogy kétszeres életnagyságban kívánja Erkel mellsobrát elkészíteni. A talapzatot illetően haraszt kemény köre tett javaslatot, melynek magasságát 3 1/2 méterre tervezte. Kijelentette egyben, hogy a rendelkezésre álló 4.800 forintból el tudja készíteni a szobrot.³¹ A szobor helyeként először a Békés megyei Takarékpénztár előtti tér jött figyelembe. Ez azonban nem nyerte meg Gyula város polgármesterének tetszését. Április 4-i levelében kifejtette, hogy ezen a helyen az élénk utcai forgalom miatt a szobor közlekedési akadályt jelentene, és a kis szobor az emeletes házak között szépészeti szempontból sem lenne megfelelő. Javaslatot tett arra vonatkozóan, hogy a szobor a kastélykert és a görögkeleti templom közötti téren állíttassék fel, mely terület véleménye szerint a „*szobor igen alkalmas helyéül szolgál.*”³² A szoborbizottság egyhangú véleménye³³ alapján a mű azonban végül is sem ide, sem oda, hanem az akkori vármegyeháza közelébe, a rk. templom mögötti ún. kis

²² 5269/94.

²³ VKM 19518.

²⁴ 5269/12/1894, ad. 13170/1894.

²⁵ 3656/1894.

²⁶ 14248/1894.

²⁷ 13170/1894.

²⁸ ad. 13170/1894.

²⁹ M. Orsz. Képzőművészeti Tanács 27/1895.

³⁰ 4798/1895.

³¹ 5679/1895.

³² 3358/1895.

³³ 8457/1895.

piactérre került. Ugyan ez időben (1895. április 11.) Steiner Ármin és Ferenc császári és kir. szab. ércáru és horgany díszítmények gyárából levél érkezett a szobor-bizottság elnökéhez, melyben felajánlotta a tervezett szobor kalapált vörösrézből történő előállítását, például hozva fel néhány budapesti és németországi hasonló művet. A Steiner gyár szerint a kalapált vörösréz „szobor művek” semmiben sem különböznek a bronz öntvénytől.³⁴ A kalapált vörösréz megoldás azonban nem nyerte el sem a szobrászművész, sem a megye vezetőinek tetszését, mert a bronzbaöntést a Beschoner öntödében rendelték meg.³⁵ Kallós Ede 1895. május 25-én lehozta Gyulára a szobormintát, és a vármegyeház kistermében bemutatta, és azt ott sokan megtekintették.³⁶

Kallós Ede 1895. október 25-i levelében azt közli, hogy az esztétikusabb kivitel érdekében a szerződésbeli páti kő helyett márvány borítás kerül a talapzatra.³⁷ Ez a terv azonban füstbement, mert Kallós 1896. február 1-i levelében arról értesítette a tanácsot, hogy az olaszok nagyon drágán adnák a márványt, ezért marad a mészke talapzat.³⁸ Még előbb Kallós Ede 1896. január 16-i levelében az 1/1 agyagminta elkészültéről értesítette a várost.³⁹ A korábbi, május 25-i vármegyeházi bemutatáson nyilvánvalóan egy kisméretű vázlat szerepelt. Kallós Ede budapesti Várbazár utca 10. sz. alatti műtermében Fadrusz János szobrászművész, mint az Országos Képzőművészeti Tanács tagja, Terényi Lajos, Gyula város országgyűlési képviselője és a család részéről Erkel Sándor és Rezső megsemmisítették a szobor agyagváltozatát.⁴⁰ Erkel Sándor február 5-i levelében kifogástalannak minősítette a megtekintett szobrot.⁴¹

Közben Gyula városban is megtették az előkészületeket a szobor fogadására. Így Haviár Lajos megyei főmérnök 1895. november 16-án jelenti, hogy Kann Gyula budapesti műépítész által készített tervrajz⁴² alapján a szoboralapot elkészítették. Azonban azt is közölte ugyanekkor, hogy a rossz altalaj miatt nem egy, hanem 2,6 m mélyre kellett lemenni.⁴³

A szobor vasrácsozatának elkészítését Kalocsa István gyulai lakatos mester vállalta el 300 Ft-ért.⁴⁴ Ezzel kapcsolatban a városi képviselőtestület április 10-i ülésén igazán nemleges gesztust jelentett be Szénássy József képviselő-testületi tag. Előadta, hogy a szobor vasrácsozatának elkészítésére egy önmagát megnevezni nem akaró helybeli lakos neki 300 Ft-ot átadott. Ezt az összeget a polgármester részére Szénássy József a testületi ülésen át is adta.⁴⁵ Ezt az adományt akkor értékelhetjük kellően, ha figyelembe vesszük, hogy hány vármegye adott vagy gyűjtött a szoborra tíz-húsz, vagy még ennél kevesebb forintot. Ennek jobb megismerése érdekében indokolt, hogy mielőtt a felavatással foglalkoznánk, tekintsük át a gyűjtés és adományozás történetét és különböző formáit is. Békés megye 500 Ft-os és Gyula város 300 Ft-os adományán túl egyedül Budapest szavazott

³⁴ VIII. 893/808 (1895. IV. 11-én kelt levél)

³⁵ Békés, 1896. III. 29.

³⁶ Békés, 1895. május 26., június 2., 9.

³⁷ 18387/1895.

³⁸ 2241/1896.

³⁹ 1200/1896.

⁴⁰ 2117/1896.

⁴¹ 2108/1896.

⁴² 1588/1895.

⁴³ 19814/1895.

⁴⁴ Békés, 1895. március 29., április 19.

⁴⁵ Békés, 1895. május 12.

meg komolyabb összeget, 400 Ft-ot a szoborra.⁴⁶ Ezentúl Kolozsvár város 50 Ft-ot adományozott. A megyék gyűjtése bizony elég szomorú képet mutat:⁴⁷

Tolna megye.....	4,00 Ft	Bars megye.....	2,60 Ft
Maros-Torda megye.....	1,25 Ft	Ung megye.....	17,85 Ft
Győr megye.....	6,21 Ft	Arad megye.....	5,55 Ft
Udvarhely megye.....	4,08 Ft	Szabolcs megye.....	15,76 Ft
Komárom.....	8,62 Ft	Krassó-Szörény vármegye.....	10,50 Ft
Bihar vármegye.....	13,83 Ft	Jász-Nagykun-Szolnok vármegye..	19,90 Ft
Szilágy megye.....	10,00 Ft	Sáros megye.....	7,85 Ft
Szatmár megye.....	22,18 Ft		

Csongrád megye mellőzte a gyűjtést, viszont költségvetéséből juttatott 25 Ft-ot.⁴⁸ Ugyanennyit adományozott az Első Magyar Általános Biztosító Társaság is.⁴⁹ Moson vármegye viszont arról értesítette Békés vármegye alispánját, hogy a gyűjtés eredménytelen lett.⁵⁰

A vármegyék többsége tehát, hiszen akkor 63 volt, semmivel sem járult hozzá az Erkel-szobor létesítéséhez. Kesergett is a Békés cikkírója az országos közöny miatt. Az okot a zenének a művészetek között elfoglalt hátrányos helyzetében kereste: „*Még ma is sokan nem tartják egyenrangúnak a zenét a többi művészeti fajokkal, a komponistát a szobrászszal, költővel vagy szónokkal.*” Ezt követően hosszabb értekezéssel folytatódik a cikk a zeneművészet jelentőségéről.⁵¹ Nem szabad azonban két körülményt figyelmen kívül hagyni a gyűjtés és adományozás fent vázolt helyzetével kapcsolatban: Ez időben országos gyűjtés folyt Kossuth fővárosi szobrának felállítására, és erre még a helyi képviselőtestület is felszólította a lakosságot.⁵² Ezenkívül a vármegyék és városok költségvetését a milleniumi ünnepek külön kiadásai elég alaposan megterhelték. Így igazán tiszteletre méltónak kell tekintenünk, hogy az operaházi tagok és dolgozók, mint azt Alszeghy Kálmán, az Operaház főrendezője közölte a várossal, 188 Ft-ot adományoztak a szoborra.⁵³ Találkozunk azonban egészen furcsa gesztussal is: Ember Béla pénzügyi fogalmazó a Szeptis Bernát elleni „fenyítő” ügyben részére megállapított 2 Ft tanúzási díjat adományozta a szoboralapnak.⁵⁴

A rendelkezésre álló 4800 Ft túlnyomó része Békés megyei közületektől, vállalatoktól és magánosoktól, valamint különböző rendezvények többletbevételeiből folyt be. Bált is rendeztek a szoboralap javára 1895. január 15-én, melynek 22,53 Ft-os tiszta bevételehez még 48 Ft felülfizetés járult. Így tehát a bál összesen több mint 70 Ft-tal gyarapította a szoboralapot.⁵⁵ A bálrendezés száz főt tett ki! A táncosoknak Konti József, a Népszínház karmestere alkalmi keringőt írt, Nagy Zoltán törvényszéki aljegyző pedig alkalmi

⁴⁶ Budapest főváros 43184/1894. VII.

⁴⁷ VIII. 813/808. (15 db különböző ikt. számú értesítés)

⁴⁸ 2958/1894. Csm. alisp.

⁴⁹ 1739/1894.

⁵⁰ 10135/1894.

⁵¹ Békés, 1896. június 21.

⁵² Békés, 1894. április 15.

⁵³ 17050/1894.

⁵⁴ 9779/1894.

⁵⁵ VIII 893/808. (Szobor Biz. 1/1895)

csárdást szerzett. Magyar Mannheimer Gusztáv festőművész pedig táncrendet festett a rendezvény sikere érdekében.⁵⁶ Ezen túl műkedvelő-társulati előadás 40 Ft-os tisztajövedelme is gyarapította a szoboralapot.

A szobor felállítási munkálatai május elején befejezést nyertek.⁵⁷ Május 12-én Gyula város milleniumi ünnepi képviselőtestületi gyűlést tartott. Ezen Tallián Béla főispán ünnepi beszédében a következőket mondta: „*Megvényk történetében megíratott, hogy a millenium alkalmából leplezzük le a megye egyik nagy fiának, Erkel Ferencnek szobrát, kegyeletünknek szerény, de díszes jelképét.*”⁵⁸ Eredetileg tehát a szobrot a millenárius ünnepek keretében kívánták avatni. Ez a terv azonban nem valósult meg, mert az opera nem tartotta alkalmasnak közreműködésére ezt az időpontot.⁵⁹ A végleges időpont tekintetében még az utolsó napokban is bonyodalmak támadtak, mert Káldy Gyula, az opera művészeti igazgatója az ígért programot nem küldte meg időben, s emiatt a szoborbizottság ülését is el kellett halasztani.⁶⁰ Végül is a leleplezési ünnepségre június 26-án került sor.⁶¹ A helyi sajtó megállapítása szerint a millenárius ünnepekből Gyula város két ízben is kivette részét, először az országos ünnepekkel összhangban május 12-én, másodsor pedig az Erkel-szobor avatása alkalmából, és ez utóbbi „*felette állott az első májusi milléneumi ünnepélynek.*”

A vendégek fogadására és elszállásolására külön bizottság alakult, melynek Deimel János, Kis Gyula, Dr. Frankó László, Dr. Némethy József, Bertóthy István, Szabó Emil és Gyula voltak a tagjai.⁶² A lepellet leborított szobor körüli részt Hackl Ferenc, a kastély kertésze parkírozta. Az Almásy kastély üvegházából – a zászlók mellett – délszaki növényeket és mohadíszt helyeztek el a szobor körül. A vármegye díszhuszárjai és a gyulai énekkar a szobor háta mögött sorakozott fel. A sajtótudósító megjegyzi: „*megemlítjük itt, hogy a csabai dalárda, mely a leleplezés alkalmából az himnuszról éneklendő, ösmeretlen okból nem jött át Gyulára, amely körülmény azonban semminemű zavart nem okozott, miután a Gyulai dalkör átvette és elénekelte a szózatot kívül a himnuszt is.*”⁶³

A tűzoltóság által vont kordonon belül a megye és a város vezetői Dr. Fábry Sándor alispán és Dukay Béla polgármester vezetésével sorakoztak fel. Ezentúl ott voltak Tallián Béla főispánon kívül a megye földesurai közül gróf Wenheim Frigyes, gróf Almásy Dénes, gróf Károlyi Gyula, továbbá Szabó János esperes, Gréh Ferenc, Dombi Lajos, Bezsány József, Vibera Péter lelkészek. Az Erkel családot özv. Erkel Ferencné, továbbá Erkel Gyula, István, Mária, Sarolt, János, Rezső, Rózsika és Ödön képviselték. Részt vettek az ünnepségen természetesen az Operaház és a Nemzeti Színház művészei, Káldy Gyula és gróf Festetich Andor igazgatók vezetésével. A mű alkotóján, Kallós Edén kívül más képzőművészek is megjelentek – így Csók István, Jantyik Mátyás, Hegedűs Nándor, Márk Lajos és Manheimer Gusztáv. 19 újság küldött ki tudósítót, köztük találjuk Ábrányi Emilt és Hevesi Sándort. A szobor leleplezése előtt koszorút helyeztek annak talapzatára az Operaház, a Nemzeti Színház, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Társaság, a Zeneművészeti főiskola, a Budapesti Filharmoniai Társaság, Gyula város és az Erkel család.

⁵⁶ Békés, 1894. december 16.

⁵⁷ Békés, 1896. május 10.

⁵⁸ Békés, 1896. május 13.

⁵⁹ Békés, 1896. április 19., május 17.

⁶⁰ Békés, 1896. június 3.

⁶¹ Békés, 1896. június 21.

⁶² Békés, 1896. június 28.

⁶³ Békés, 1896. június 28.

Dr. Fábry Sándor alispán du. fél 5-kor mondta el az ünnepség nyitó beszédét. Ennek első részében a szónok szuperlatívuszokat nem nélkülöző jelzőkkel szólt Erkel nagyságáról, de arra is rámutatott, hogy a szülővárosban természetesen fokozottan érvényes és indokolt az életmű kiemelt értékelése. Elismerésre méltó, hogy Göndöcs Benedek emlékének, kezdeményezésének is adózott meleg szavakkal, és szólt Kallós Ede anyagiakra nem tekintő, szívesen vállalt alkotói tevékenységéről is.

Ez után következett Káldy Gyula, az Operaház igazgatója avató beszéde, aki elsősorban a nemzeti zeneyelv megeremtése és történelmi operái által méltatta Erkel munkásságát. E beszéd után hullt le a lepel a szoborról. A sajtótudósító lelkesedéssel állapítja meg, hogy „*Az aradi vértanú szobor kivételével jobb s művészeibb kivitelű szobor, mint Kallós Ede Erkel-szobra egyetlen egy vidéki városban sem létesült eddig.*” Kallós Ede az ünneplést köszönő pár szava után Dukay Béla polgármester vette át Gyula város nevében a szobrot. Ezután következett Somló Sándor, aki az ez alkalomra írt Erkel Ferenc emlékezete című, a gyulai Erkel-szobor leleplezési ünnepélyére alcímű költeményét mondta el. (Somló Sándor egyébként nem volt teljesen ismeretlen a gyulaiak előtt, mert 5 évvel korábban egy szezonban színészként láthatta a gyulai közönség. Ezen túl mint a Nemzeti Színház művésze és mint számos színmű írója, országosan is ismert volt.⁶⁴ Somló Sándor költeménye ugyan kissé hosszú, de mivel erre az alkalomra készült és közvetlen része az ünnepségnek, mellékletkénti közlése – úgy itélem – szintén indokolt.⁶⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy Dombi Lajos, helyi református lelkész szintén írt költeményt a szoborleleplezés alkalmából. Ez jóval rövidebb és jószerével csak az Erkel művek felsorolása.⁶⁶

A szoborleleplezést este 1/2 7 órai kezdettel az operaházi művészek ünnepi hangversenye követte. Arányi Dezső, Pewny Irén, Ábrányiné W. Margit Erkel: Hunyadi László c. operájából énekeltek részleteket. Majd Takács Mihály baritonista és a gyulai dalkör Bánk bán részleteket adott elő. A műsor harmadik részében Takács Mihály Brankovics György-beli áriája következett volna, ez azonban a művész rosszullete miatt elmaradt, helyette Ábrányiné énekelte el a Névtelen hősök-ből a Honvéd-takarodót, utána pedig Káldy Gyula és Erkel Gyula négykezes zongorajátéka zárta az ünnepséget. A nap befejező részét 160 személyes bankett képezte. Nem érdektelen a Huszka József népkerti vendéglős által kiszolgált menü sem: halászlé és nyárson sült kecsge, vesepecsenye madeira-mártással, pástétommal, libasült uborkasalátával és kovászos uborkával, fagylalt ostyával, piskótával, magyarádi bor.

Ezen a vacsorán Tallián Béla főispán, dr. Fábry Sándor alispán, Oláh György főügyész, gróf Festetich Andor, Némethy József dr. alügyész és Dombi Lajos ref. lelkész mondtak pohárköszöntőt. Ezután Bertóthy István rendezőbizottsági tag felolvasta az ez alkalomból érkezett táviratokat, köztük a Kisfaludy Társaság, Wlassics Gyula Vallás és Közoktatásügyi Miniszter, a Magyar Képzőművészek Egyesülete, Dr. Liszt Ferenc Zene-művész Kör, a Zeneakadémia, Fadrusz János, a Dugonics Társaság, a Kölcsey Egyesület és Zsilinszky Mihály táviratát. Ezzel a bankett is véget ért. A sajtótudósító azonban megemlékezik még egy eseményről, az Erkel ereklyék adományozásáról. A család nevében dr. Erkel Rezső takarékpénztári vezérigazgató egy ezüst babérszorút, egy ezüstserleget és egy aranyserleget adományozott a gyulai múzeumnak.⁶⁷

⁶⁴ Békés, 1896. június 28., Révai Lexikon 17. kötet 20. oldal

⁶⁵ Békés, 1896. június 28.

⁶⁶ Békés, 1896. június 21.

⁶⁷ Békés, 1896. július 7.

Az ünnepség után nyomban Dombi Lajos cikke méltatja a szobrot rámutatva, hogy ez esetben megdőlt az „egy próféta sem kedves a maga hazájában,” mert Erkel Ferenc a „zenekirály” szülővárosában kapott méltó és időtálló elismerést.⁶⁸

Az ünnepség pompájának és örömeinek elmúltá után nem sokat késett a kritikai észrevétel sem. A Békés július 5-i számában SCHB jelzéssel egészen a Laokoon-csoportig és Vinckelmannig visszatekintő elemzés jelent meg a szoborról. (A SCHB jelzés nyilvánvalóan Scherer Benedeket jelenti.) A cikk némiképpen a Caesar temetésén mondott Antonius-beszédre emlékezett, mert első részében elismeréssel szól a műről, a leleplezéssel kapcsolatban megállapítja: „Mindenki meg volt elégedve és méltán.” Aztán következik a még magasabb szint: „Egyszóval egy tökéletesen sikerült létesítmény előtt állunk, melyre Gyula város mindenkor elismeréssel tekinthet.” Ezután azonban a cikk túlnyomó részében kifogások következnek, melyek a „tökéletesen sikerült alkotás” megállapítás igazát nagyon is kérdőjelezik. Két esztétikai „fogyatkozást” említ, melyek szerinte is másodrendűek, de azért kellő részletességgel elemzi azokat. Egyik a fej mérete, amelyről „megmondottuk már akkor, amikor még segíteni lehetett volna, a kritikai észrevételt” írja. Tévesen kétszeres életnagyságúnak tudja a szobrot. Utal arra is, hogy Wenckheimszobrot mindenki elismeri, de mégis megjegyzi, hogy túlságosan nagy. Az életnagyságnál nagyobb portréval kapcsolatos kritikai észrevételt Mirontól, Praxitelestől Donatellón és Michelangelón át Thornvaldsenig terjedő művészettörténeti példákkal indokolja. A fizikai törvényekre hivatkozva állapítja meg a %-os kisebbedés „optika szerinti precízen fixírozott törvényét.” Eszerint „a szobrásznak tudnia kell, hogy egy 5 méter magasra tervezett szobornak milyen méretekkel kell bírnia.” És a lakonikus rövidségű ítélet a következő: „Jelen esetben nem tudta.” A másik észrevétel a dalt szimbolizáló fej nyitott szája, mely szerinte „határozott izléstelenség, sőt képtelenség.” A kiáltó száj esztétikai képtelenségét a Laokoon-csoport körüli vitával támasztja alá Winckelmann és Lessing nézetét is megidézve. Esztétikai-történeti tudását még Vergiliusszal, Goethe idézettel is alátámasztja. Végül is Schopenhauer nézetét fogadja el és hívja segítségül, mely szerint a szobrászat képtelen kiabáló embert ábrázolni. Határozott ítélete, hogy szobrászatilag márványból nem lehet éneklő embert ábrázolni. Miután mindezt elég hosszan kifejtette, nem kis meglepetésre azzal zárja sorait, hogy „mindabban, ami e szobron mint műalkotásnak lényeges, nem találtunk hibákat, s így ezeknek hiányában kénytelenek voltunk másodrendű dolgokat előrántani, hogy legyen mit kritizálni.”

A szoboravatás társadalmi, közéleti jelentőségét az is mutatja, hogy a Békésnek ugyanebben, tehát a július 5-i számában még egy írást ihletett meg az esemény. „A gyulai élet” című cikk némi öniróniával átitatottan azzal kezd, hogy „Na ezen is túlestünk.” Ez után arról szól, hogy mi mindent nem tartott valószínűnek, ami megvalósult az avatás kapcsán. Így nem hitte, hogy az opera művészei, a képzőművészet több jelese, a sajtó „apostolai” megjelennek az ünnepségen. Annál kevésbé gondolt erre, mert hiszen a millenniumi ünnepségek rendkívüli eseménysort kínáltak a fővárosban. A cikk befejező részében ismét felmerül a Gyula – Csaba kapcsolat problémája: „Legalább, kedves pesti hírlapíró kollegáink – merjük remélni – tudják, hogy ezután nem Csabán történik minden: lóverseny, millenáris ünnep stb., mint eddig volt. Reméljük, hogy a pesti sajtó felfedezett bennünket, mert eddig akárcsak ha Mezopotámiában laktunk volna, nálunk ép úgy nem történt semmi, ellenben Csabán minden. No lám, csak igaza van Bródy Ernőnek, ki a Magyar Hírlapban is ismerteti a Gyula – Csaba, Kőrös – Kecskemét kérdést. Még egy

⁶⁸ Békés, 1896. június 28.

ilyen magasztos szoborleleplezés is arra biztat bennünket, hogy gorombáskodjunk egymással. Csabának nincs kinek szobrot emelnie, ő azzal dicsekszik, hogy neki majd 'lesz,' mi, hogy nekünk meg már 'volt'."

Az országos hetilapok közül az Új idők, a Vasárnapi Újság és az Ország-Világ nemcsak tudósításban számolt be az ünnepélyről, hanem Békés Gyula és Bleyer Aladár gyulai fényképészek által készített fényképeket is közölt. A képek egyébként a fényképészek műtermében a helyi érdeklődők által is megvásárolhatók voltak. Az Ország-Világ Somló Sándor alkalmi ódáját is közölte a lap élén.⁶⁹

A szoborleleplezés utóeseményeként a sajtót még a talapzatnál szép számban elhelyezett koszorúk sorsa is foglalkoztatta. Döntés született arról, hogy a vármegye „gyönyörű sárga tearözsza” koszorúja a talapzaton marad az elporladásig. A többi koszorú pedig, melyek ideiglenesen a katolikus iskolában tároltattak „a népkerti múzeumban fognak örök időkre emlékül elhelyeztetni.”⁷⁰

A szoborbizottság végső elszámolását is beterjesztette, mely szerint 6.112 korona bevétellel szemben 6.219 Ft kiadás keletkezett. A 107 korona túlköltést az ezredéves bandériumi ünnepség maradványából egyenlítették ki. (Jellemző, hogy a bandériumi ünnepségre 13.000 koronát szavazott meg a megyebizottság!)⁷¹

Ezzel tulajdonképpen le is zárultak a szobor felállításának és elhelyezésének eseményei, egy utóvita kivételével. Ez a nézeteltérés a szoborbizottság és Török János szegedi halászmester között alakult ki. A szoborbizottság szerint Török János 110 személy részére tartozott volna halászlét és sült kecsagét készíteni. Ténylegesen azonban 130 fő részére készített halászlét – ennyien jelentek meg a vacsorán –, kecsagét azonban csak 25 adagot készített. A szoborbizottság a számla vitatott tételei ügyében még Lázár György szegedi polgármestert is megkereste.⁷²

Az események nyomán követése után indokolt az alkotóról, Kallós Edéről is szólnunk. A születés helyében, mely Hódmezővásárhely, megegyezik a város történetírója, Szeremlei Sámuel és a szintén vásárhelyi születésű, kiváló néprajztudós, Kiss Lajos is. Az időpontot és az apa nevét illetően azonban már eltérés van. Szeremlei szerint Kallós Ede Klein Ábrahám képfestő gyermekeként 1866. február 22-én született. Kiss Lajos dokumentált kutatása szerint a születés helyes időpontja február 17. és az apa neve Klein Albert. Kallós Ede középiskolai tanulmányait a helyi gimnáziumban végezte, majd az Országos Iparművészeti Iskola növendéke lett. Ezután állami ösztöndíjjal Párizsban tanult 3 és fél éven át a kor ismert szobrászánál, Chapu-nál. Párizsból hazatérve már csak rövid időt töltött szülővárosában, 1908-ban Budapestre költözött. Erre az adott ösztöndíjra, hogy a Képzőművészeti Társulat Téli Tárlatán kiállított Dávid-szobrát a kritika nagy elismeréssel fogadta, sőt elnyerte vele a Ladányi-ösztöndíjat is. Ennek a sikernek a kisugárzásaként ajánlotta az Országos Képzőművészeti Tanács Kallós Edét Gyula város tanácsának az Erkel-szobor elkészítésére. Kallós Ede jól hasznosította a Chapu-nál tanultakat a századfordulón széleskörűen kibontakozott emlékműszobrászatban. Naturalizmusa és monumentalitás iránti érzéke összhangban állt a korszellemmel, ezért kapta egymás után megrendeléseit. (1891: Irinyi János síremlék – Budapest, 1896: Millenniumi emlékmű – Pusztaszer és Zoborhegy, 1897: Kölcsey – Nagykáta, 1897: Szent István – Palánka, 1899:

⁶⁹ Békés, 1896. július 12.

⁷⁰ Békés, 1896. július 5.

⁷¹ 12243/1896.

⁷² VIII. 893/808. 18/1896. Szobor Biz.

Bessenyei György – Nyíregyháza, 1902: Kozma-síremlék – Budapest, 1903: Kossuth – Hódmezővásárhely, 1904: Erkel-síremlék – Budapest, 1905: Jankó János síremlék – Budapest, 1908: Vörösmarty – Budapest [Telcs Edével közösen], 1938: Hungária – Mosonmagyaróvár. Ezen túl még számos plasztikailag kevésbé jelentős síremléket [Tóth László, Vadnay Andor, Bartha Miklós, Irányi Dániel, Bánki Donát] is készített.) Épületplasztikái közül a marosvásárhelyi Kultúrpalota részére készíttetek érdemelnek figyelmet. A Magyar Nemzeti Galéria több mint tíz alkotását őrzi. Végrendeleltileg szülővárosának adományozta 20 alkotásának gipsz változatát. 1950. március 11-én halt meg Budapesten.

Kallós Ede munkássága ugyan a francia naturalista szobrászatból indult ki, de egyénisége részben túl lépett e példaképeken. Hasonlóságra törekvése a külső jegyeken túl figyelembe vette az ábrázolt életművét is, és ennek megfelelően választotta meg a formálás, a kompozíció individualizált jegyeit, megoldását. Elég itt éppen a gyulai Erkel és a nyíregyházi Bessenyei-szoborra, mint két különböző és eltérő alkotói megoldásra utalni. A magyar történelem romantikus szemléletéből táplálkozó, az által ihletett Erkel Ferencet nagyvonalúan, lendületesen, a kis méret ellenére is monumentálisan ábrázolta. A világot nyugodtabban, meditálóbban, olykor ironikusan szemlélő Bessenyei György egész alakos figuráját statikusabb, nyugodtabb, hűvösebb kompozícióban alkotta meg. Az elmélyültség és belső harmónia plasztikai kifejezéseként hozta létre Kölchsey-jét, a lendület és teatrális pátoz jellemzi viszont a hódmezővásárhelyi Kossuth-szobrot.

Erkel Ferencről alkotott szobránál is alkalmazta a kor általános felfogásából fakadó magas talpazatot. A kor a megörökíteni szándékozottak iránti tiszteletét, megbecsülését a 3-4 méteres, magas talpazatra helyezéssel kívánta kifejezni. (Az érintettek rendkívüliségét, tömegből kiemelkedését a 19. század nagyfokú egyéniségkultuszával összhangban állóan felmagasítva tolmácsolták.) A gyulai Erkel-szobor is 3 és fél méteres, homorúan szűkülő oldalú, csonka gúla talpazaton áll. Az ívelő, csonka gúla lendületesen vezet, emeli magasba a szemlélő tekintetét és erre a szűkülő talpazatfejre szélesen terülnek rá az erőteljes vállak. A fej, rajta a dús szemöldök, tömött szakáll, érzékeny, könnyed mintázásról tanúskodik. Kallós a mellportrén túl a talpazaton az életművet teljesebben érzékeltető néhány egyéb elemet is elhelyezett. Így itt láthatjuk a színészetet, énekművészetet kifejező nyitott szájú arcot, valamint a Himnusz első kottafejeit és az *Isten áldd meg a magyart* szöveget. Ezek a talpazatra helyezett motívumok nem zavarják a mű egységét, inkább kiegészítik és gazdagítják azt.

A szobor térbelisége az idők folyamán megváltozott. A felállítás idején a megyeház, a református templom, a Reichardt cukrászda (ma ú.n. „100 éves”) és a római katolikus templom egységes teret képeztek. a későbbi fásítás két részre tagolta, keleti és nyugati önállósult térre. A fák zárt környezetet adnak az Erkel-szobornak, és ez a térrel alkotott egységet, közvetlenséget jól szolgálja. Szólnunk kell arról is, hogy éppen a kellő sűrűségű lombos környezet jól választja el és önálló életet biztosít a református templom és a posta közötti részen elhelyezett, – a közvélemény által szintén nem vita nélkül fogadott, a művészettörténet által viszont mindig is kiemelkedő alkotásként értékelt, – Ferenczy Béni Petőfi-szobor számára. A Kallós szobor példaképpül szolgált a hozzá felfogásban hasonló későbbi gyulai szobrok (Erzsébet királyné, Göndöcs Benedek) számára is. (Egyébként Kallós Ede és Gyula város között a kapcsolat az Erkel-szobor leleplezésével nem szakadt meg, mert ő készítette el 1899-ben a gyulai születésű, ismert író és publicista, Pálffy Albert emléktáblájának bronz portréját is.)

Lapozva a régi iratokat és a korabeli sajtót e sorok írójának a szűkebb szobortémán túl két gondolat is eszébe ötlött. Egyik észrevétel a kor hivatalos és sajtónyelvével kapcsola-

tos, mely határozottan dagályos, barokkos, sok tekintetben – különösen jelzőiben – túlzó a ma embere számára. Az összevetés által jól érzékelhetjük a társadalmi változás tükröződését a közéleti nyelv alakulásában. A másik a kultúra, közelebbről egy szobor leleplezésének közvélemény, de főként sajtóbeli jelenléte, szerepe. Az Erkel-szobor leleplezése nagyon komoly társadalmi eseményként kapott teret a helyi sajtóban. Közel harminc közlemény foglalkozott a szoborral, a gondolat elindításától a megoldás vitatásáig, a szoborbizottság ülésezéséig, a kivitelezés rész munkálatain át, mint láttuk egészen a koszorúk sorsáig. A Békés című, nagyméretű (60x36 cm) hetilap a leleplezési ünnepségről két és fél teljes oldalt közölt, foglalkozva olyan részlettel is, mint a menü ismertetése. Összehasonlítva a sajtó mai arcával, tartalmával, láthatjuk az eltérést, a változott feladatok miatti nagy különbözőséget. Akkor a sajtó a termeléssel (vetés, aratás, betakarítás) alig foglalkozott, inkább eseménycentrikus volt. Nostalgia mentesen állapíthatjuk meg, hogy ma nyilván napi- vagy hetilapban sem kapna 3 teljes oldalt és 30 kisebb közleményt, cikket egyetlen szoborleleplezés.

Végül ide kívánczik még az is, hogy a szülőváros bőven „kárpótolta” nagy fiát az 1888-as mellőzésért, mert a térelnevezésen és szoborállításán túl múzeumot, gimnáziumot, zeneiskolát, művelődési házat is róla nevezett el, és országos kulturális diákrendezvénnel is őrzi emlékét.

Ez a tanulmány nem az első feldolgozása a gyulai Erkel-szobor történetének. Az eddigiéknél (Scherer Ferenc, Dankó Imre) bővebb és teljesebb feldolgozást az indokolta, hogy a részletekben – cseppben a tenger – tükröződik, megjelenik a kor társadalomtörténetének jellemző része is. Így feltárult a századforduló önkormányzati mechanizmusa, a szoborbizottságok működése, az ünnep külsőségei, társadalmi szerepe, valamint a mű visszhangja is. Mindez együtt túlmutat az Erkel-szobor leleplezésén, társadalomtörténeti jelentőségű, ezért indokolt jellemző tényeinek, eseményeinek közelebbi vizsgálata és publikálása.

I. SZÁMÚ MELLÉKLET

ERKEL FERENCZ EMLÉKEZETE!

A gyulai Erkel-szobor leleplezési ünnepségére

írta: Somló Sándor

Erdő! mozduljon szárnyas lombod éke!
Mező virága, tárjad illatod,
Rezdülj bozót a cserjés mély ölébe',
Madársereg, zengd búvölő dalod!
Hozd, röpke szellő, angyalok fohászat,
Menny szózatát dörögjék fellegek,
Füzérbe lányok kert nyíló virágát –
Ím, itt az oltár – ünnepeljetek!....

...Vad harci hangtól izzó századoknak
Öröm s keservkönny áztatott során –
Szent örökét a honszerző nagyoknak,
Űrzé e nemzet békében csatán!
Felsírt, ha tört reményeink temettük,
Harsogva szólt, ha inte diadal –
Kitört sírmélyiből, ha elfeledtük,
S zokogva lelkesítve élt – a dal!

Tábortüzek kialvó tűzparázsa,
Hallá a tallós, igricz énekét,
Regősök harczra hívó dalvarázsa –
Győzelemre zászlónak hányszor vezetéd!
Lajos, Mátyás királyi udvarában
Dalotokra hallgat a tudós, a hős,
S Mohács egekresíró bánatában
Biztatva zeng a vándor hegedűs!

Egyik kezébe kard, másikba hárfa,
Balassa Bálint így üzé a tart,
Húrjába kap, hogy meglepé halála –
És zengi „Isten óvjad a magyart!”
Szárnyalt a dal teremtő trónusáig,
S áldón fejünkre terjesztvén kezét –
Nem ült hatalmat a pogány sokáig,
Az Úr megvédte ősi nemzetét!

Majd rabbilincset rázva jött a zsarnok
Szabadságunkra nyújtva karmait,
Titkon, – sötétben – mint silány vakondok –
Népet, hazát árulni megtanít!
De mint ég-földet rázó szörnyű mennykő –
Mint végítélet harsogó szava –
Bömbölve zúg a „Rákóczi kesergő”
S megint szabad lett a magyar haza!

De hajh! – hiába tördelé a fegyvert
Ős harczerőtől duzzadó karunk.
Bántatlanul mit ellen nem merészelt
Véghezvivők azt lassan – önmagunk!
Rút tespedés fátylával betakarta
Csatákba fáradt honfiak szívét,
Nem ismert humán senki a magyarra –
Hollók károgták síri énekét!

De mint Izrael ős írástudói
Vízparton ülve Babylon rögén –
Feljajdulnak álmok álmodói
Új század harsonája zöngzetén,
Szilaj harag bösz vádja szállt a légben
Viharként ordítván: „Ébredjetek!”
S szavukra ím közelben messzeségben –
Mereszke dének erdő, rét – hegyék!

„Hol kése dalnok?” bűvölő daloddal,
Ki dallja hát mi bennünk Isteni?!
Bércz, völgy betöltő zengő húrjaiddal,
Hadd halljuk végre azt, mi nemzeti!
Dalodban – óh!... magyar dal magyar érzés
Ne pusztá hang csendüljön csak felénk
El cifra, czéda, idegen kísértés!
– Azt, azt dalold, miért megszenvedénk!

S hol zöld kalászt lebegtet gyöngé szellő,
Hol délibábot kerget a merész,
Szegény legény tanyája sűrű erdő
Hol ifjú pásztor nyája legelész:
Ajkról-ajakra, mint bab mormolása
Száll – száll – egy édes, mélabús panasz,
Mint párjavesztett gerlicze bűgása
Kaczagva sír: a magyar népdal az!

Lomb súgja lombnak, fű – virág, virágnak,
S eléri falvak végső kunyhóját,
Megpengeti húrját a vén cigánynak:
Menj töltsd be véle városok falát!...
A vén cigány megy csárdán – palotában,
Öröme, búra zendül hangszere,
S érclerkű honfiak gyerekre váltan
Egymást karolva sírnak ott – vele!

S végigsuhan bércektől tengerárig
És zengi húrján a jó Bihari,
Majd tánczra hív, majd égre felcikázik,
Majd balzsamírként szállnak hangjai.
Lavolta, Csermák, égtől dallal áldva,
Feltűnnek, mint két zengő zivatar,
Ám ingyen az idegen kiálta:
„Czigánydal az csupán, de nem magyar!”

Megdöbbenék a külföld vádsvára,
Kilőtt nyila szívünk gyökén talált,
Felleg terült egünk fényecsillagára –
Lelkünkre csüggedés borúja szállt!
De ki virrasztva lázas álmainkat
Feltartva ránk mért annyi bösz csapást
Meghallá felnyöszörgő sohjinkat,
S közénk vezérle egy új Messiást!

És jött csodás erővel ihletetten,
Lelkéből ontva bűvös dallamárt,
Agg, gyermek így kiálta meglepetten:
„Ez az kit népünk régtől várva várt”...
Húrjába kap magyar szív, zord daczával,
S megzendül múltunk gyásztörténete,
Dalában lelke csillagokba szárnyal –
És megteremtve: a magyar zene!

S mit idegen góg elbizott merészen
Tagadni mert – dicső valóra vált.
A Messiás e megvetett zenében...
Világot érő kincseket talált.
Dalműve fonta lelke dalvirágát,
S megdőlt előtte gát, akármilyen nagy,
Lángszelleme tűzoszlopként világít –
E Messiás, Erkel Ferencz, te vagy!

Jertek... Halljátok Báthory leányát?
Minthogyha zengne távol fülmile –
Szárnyára venné szellő bús danáját –
Egy fájó sóhaj s megszakad szíve!...
...Most – harsonák rikoltó hangja ébreszt,
Bösz ágyúk torka üdvözlést kiált,
Gaz Czillei orvtámadása célt vesz,
Hunyad köszönti a magyar királyt!

Majd féketépett árzúgása zendül,
A cselszövő vérében hentereg,
Kürtharsogás, fegyverzaján keresztül
László Király szent esküszót rebeg...
Mint hárfahúr, ha lágy fuvallat éri,
Hattyúdálát úgy zengi Mária,
Szélvész süvölt... hóhér Lászlót kivégzi,
Sikolt Erzsébet... halva hős ila!...

...Ott ...Ott ...Ím Endre feslett udvarában
Hogy felzokog a rejtett honfi bú,
Kitör egy édes bús vigasztalásban:
„Oh, szép Melinda, ne légy szomorú!...
Elhallgat ajkak zajgó nevetése,
Szívünk remeg... csodás egy érzélem!
Míntohogyha régen – nyugalomra térve –
Anyánk dúdolva lágy dalt – csöndesen!

Szörnyű halált halt Dózsa jajszávára
Visszhangot hallat – hajh! – a nép szíve,
Majd Hegedős, hogy sebjeink kitarja –
Könyvekbe fül az „úr” tekintet!
Vélnéd oroslán – távol sivatagba
Holt kölykeért véres boszút kiált –
A Brankovics!... Most látja megvakítva
Pogány kezétől – ifjú, két fiát!...

...Borul az est... oszlik a falu népe –
De mint a szélvész – hírnök érkezik,
S alig terül az éjszaka sötétje.
A „névtelen hős” had fegyverkezik...
...Kilencz az óra!... dob takarodóra
Zeng... csöndes álom ül a táboron,
Ilonka vár távol furulya szóra –
H. zengi fájón „Hol vagy angyalom?”

Múltadba szállj jövőd titkát kilesni
Ha élni vágysz tovább nemzetem,
Tanulj remélni – oh – tanulj feledni,
És győzesz túlvilági szörnyeken!
Emlékem óvja és vezesse lelked
Szíved ha tépi átkos pártviszály –
Áldón utadban tűzöm e keresztet!...
...Harangszó!... Meghalt Szent István Király!

Emlékezzünk a szörnyű éjszakára!
Sötét-rideg, úgy késett hajnala,
A féltő honfi szív kérdő szavára
Durván rivalltak: „nem virrad soha!”
Az éjfél szellemjáró rémszakában
Csüggedve hullt alá az ősi kard,
De hajnal fényle lelked Himnuszában
És zengtük: „Isten áldd meg a magyart!”

Oh, bűvös dalvilágok alkotója!
Magyar kebelben zengő szívverés!
Te, szebb jövőendő égi hírhozója!
Rémálmainkból – boldog ébredés!
Ki húrjaiddal új életre keltél
Rég porba omlott hős erényeket,
Örökkön élő zengő dalt teremtél:
– Ki zengne hozzád méltó éneket?!

Ha összetépvé Tartaros bilincset
Nagy Arion körünkbe szállana,
S nevedre szórva lelke drága kincsét
Felzúgna Orfeus varázsdala –
S versenyre kelve kérubok karával
Fohászba foglalná emlékedet –
Nem érne fel a buzgó, szert imával
Mit érted égbe küld ma nemzeted!

S ha felleglakra mennylakod ködéből
Alátekint magasztos szellemed,
Az égiek felséges öröméből –
Oh, vess reánk is egy tekintetet!
Hálás szülőföld legnagyobb fiának
Hódolva állít emlékoszlopot,
Hirdetve büszkén széles e világnak.
Ki mint te úgy élt, meg nem Halható!...

II. SZÁMÚ MELLÉKLET

ERKEL FERENC SZOBRÁNÁL

Bár „művész hazája az egész világ”,
Mégis főként mi vagyunk büszkék rád,
Sírban alvó, dalnak nagy mestere!
Kinek örökké élni fog neve.
Miénk valál, első sorban miénk,
Dicsőséged sugariban fürdénk,
Mert itt rengett bölcsöd miénk valál,
Nem rabolhat el tőlünk a halál,
Szobrod ím áll!... Ámde dicsőbb, nagyobb,
Mit lánglelked, önkezed alkotott.
Híressé tett Báthory Máriád,
Fényt, dicsőséget árasztott reád
Míg zeng a dal Hunyadi Lászlóról,
S Bánk-ban, Hymnus remek zenéje szól,

Saroltádnak vig akkordja hangzik,
Dózsa György emléke ki nem alszik,
Hogy bár tested földnek röge fedi:
Örökké élsz, nem halhatsz meg soha,
Névtelen hősök láng apostola!
Míg milliók ajkáról száll a dal,
„Zene király” emléke ki nem hall!...
Pihenj csendesen a sír ölében,
Emléked él milliók szívében.

Dombi Lajos

The History of a Sculpture

Ede Kallós: Erkel

János Dömötör

On September 21, 1893, at the initiative of abbot and vicar Benedek Göndöcs, the General Assembly of Békés County decided that a sculpture be erected to commemorate Ferenc Erkel, the founder of Hungarian opera and the composer of the Hungarian anthem. Ferenc Erkel was born on November 7, 1810, in Gyula, which, at that time, was the chief town of the county. In 1888, however, the composer's home town failed to attend the celebrations commemorating the fiftieth anniversary of the composer as a performing conductor. therefore, the decision regarding the erection of the sculpture made not long after Erkel's death (on June 15, 1893) may as well be considered as a redemption of a debt.

In order to provide for the necessary resources, collection of money was started country-wide. The result, however, was not very impressive: out of the 63 counties of that time only 16 sent donations. In addition, part of the donations were miserable contributions (amounting to 1.25 and 2.60 forints). The unlucky timing of the initiative interfered with another nation-wide collection for financing a sculpture of Kossuth. The major part of the necessary sum (4,800 forints) was donated by Békés County and the town of Gyula.

The National Society of Fine Arts proposed Ede Kallós (born in Hódmezővásárhely, in 1866 and died in Budapest, in 1950), a young and highly gifted artist with expertise gained in H. Chapu's studio in Paris, to create the sculpture. In line with customary procedure of the era, a sculpture committee was appointed to accomplish the task. They found the design prepared by Ede Kallós acceptable, and after casting in bronze a Beshoner's, the bust sized 5/4 was inaugurated on the small square near the county hall on June 26, 1896, as part of the millennial ceremony. According to the established procedure, the sculptor placed the monumental but fairly conforming portrait (made of 3.5 m lime) on a high elevation. In addition, the sculptor engraved in the elevation the first notes of the National Anthem to make reference to the most well-known masterpiece of the composer. The unveiling of the sculpture was a significant event in public life. Two poets (Sándor Somló and Lajos Dombi) had written poems to commemorate the event. The poems were published in the local paper.

Not long after the ceremony, however, critical remarks appeared in print. The topic of objection was the size of the bust and the face on the elevation symbolizing theatrical art. Nevertheless, the people of Gyula accepted the sculpture, and the town also indemnified its great son for the failure on the anniversary in other ways (by naming a square and institutions after him).

Kallós Ede: Erkel Ferenc szobra – Gyula

Kallós Ede
(Karlovszky Bertalan festménye)

Erkel Ferenc
(Lanzi Ágost litográfiája)

Az Erkel-szobor leleplezési ünnepe – Gyula, 1896. június 26.
(archív foto)

A talapzat részlete

A talapzat részlete